

*Balogh Judit*¹

ÉLETPÁLYA AZ ÉRTÉKEK MENTÉN – AZ ÉRTÉKJOGOKTÓL AZ EMBERI ÉRTÉKEKIG

BEVEZETÉS

„A Btk. egyike a francia–német jog hatása alatt álló 19. századi legjelesebb büntetőtörvénykönyveknek és törvényhozásunk legjelesebb alkotásainak. Az erős jogállamiasság, a túlságba vitt dogmatizálás egyfelől nagy erőssége, másrészt azonban gyengéje is. Épen megalkotása idején kezdenek lábra kapni tudományos téren az új irányok, melyek igyekeznek kimutatni a dogmatizáló irány hátrányait és tarthatatlanságát, és ostromozzák azt a merev szegletességet, amely a korábbi irány következménye.

Az új irányok hatása alatt alig nyolc évvel a Btk. életbelépte után már megindult a reformra irányuló mozgalom, melynek törvényhozási eredménye az 1908:XXXVI. tc. a büntető novella, mely csak a legégetőbb kérdéseket oldja meg. Ezt követi a fiatakorúak bíróságáról szóló 1913:VII. tc., majd a közveszélyes munkakerülőkről szóló 1913:XXI. tc., mely a dologházak intézményét állítja be.

Időközben a büntetőjog új irányai annyira tiszták lettek, hogy a büntető kódex régi keretei közt megmaradni nem lehet, s egészen új alapokra fektetett teljes kódexet kell a törvényhozásnak alkotnia. [...] Szakítani kell a régi elvekhez való konzervatív ragaszkodással és helyesen mondja Bernolák: »Az új kódex vezérgondolata csak az a célszerűségi gondolat lehet, hogy a jogrendet a büntetéseket egyéniségéhez mért eszközökkel a kriminalitás ellen hatályosan meg kell védeni.«²

¹ Habilitált egyetemi docens, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

² NIZSALOVSZKY 1917: 198–202.

Nizsalovszky Endre végtelenül sokszínű életművének³ szép példája ez a büntetőjogi írása is, amely jogi doktori disszertációja volt.⁴ E felütéssel talán nem méltatlan bevezetni azt a néhány gondolatot, amelyekkel Nizsalovszky Endrét, az embert, a tudóst, az életét valóban értékek mentén leélő, mindig új utakat kereső, folyamatosan alkotó, ezért még időskorában is valami egészen másba fogó⁵ zsenit szeretném megidézni. Életművének főképp debreceni szakaszait ismerve azt gondoltam, egy *magánjogi* kollokvium keretében talán meglepő lesz a büntetőjogi írás felhívása, azonban a konferencián is megjelenített sokoldalú életpálya a bizonyíték arra, hogy valójában még ez sem meglepő Nizsalovszky Endrétől.

Tanulmányomban – kapcsolódva a kollokvium tematikájához is – négy emberi és tudósi értéket szeretnék kiemelni: mindenekelőtt a már említett *széleslátókörűségét*, sokszínűségét, amelynek példájaként a szinte minden jogterületre kiterjedő munkásságából igyekszem ízelítőt adni, másodsorban *alaposágát* és mélyreható elméleti felkészültségét, harmadszor *problémaorientált szemléletmódját*, amely kritikus megközelítéseiben jelent meg, valamint abban, hogy a jogtudományt mindig gyakorlati célzattal művelte, végül *humánumát és emberi tartását*, az elveihez való töretlen hűségét, amely a megfogalmazásaiban mindenkor észrevehető jobbító szándékban, az új irányok keresésében – és az 1956. október 22-i eseményekben, illetve azok következményeiben – jelenik meg. Ez a megközelítés alkalmat teremt számomra arra is, hogy a kollokvium előadásában elhangzott tézisekre, illetve a tanulmányokban megjelentetett témákra Nizsalovszky munkáinak, gondolatainak felidézésével reflektáljak.

SZÉLES LÁTÓKÖR, SOKSZÍNŰ ÉRDEKLŐDÉS

Nizsalovszky Endre kiemelkedő jogi tájékozottsággal rendelkezett mind a hazai, mind a (főként német nyelvű) külföldi szakirodalom és joganyag

³ VÉKÁS 2025: 25–26.

⁴ A mintegy 20 negyedrétféle rugó dolgozat saját kézzel írott eredetijét ma is őrzí a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Kézirattára. Jelzete: A2515.

⁵ VÉKÁS 2019: 109.

vonatkozásában, mégpedig szinte minden jogterületen.⁶ Ennek alapja rendkívüli olvasottsága volt, amelyet az általa írott számtalan recenzió és szemleciikk is bizonyít. A *Magyar Jogi Szemlében*, a *Kereskedelmi Jogban* vagy a *Jogállam* című szakfolyóiratban 1921-től kezdődően rendszeresen jelentetett meg rövidebb-hosszabb értékelő-bemutató írásokat. Olvasottságából sokirányú érdeklődése is következett: annak ellenére, hogy főként magánjogásként (illetve a kereskedelmi jog művelőjeként) gondolkodunk róla, hosszú alkotói pályája során munkáinak tárgyát képezte szinte valamennyi jogterület a büntetőjogtól a nemzetközi jogon és a nemzetközi magánjogon át a polgári perjogig. Széles szakmai érdeklődését maga sem rejtette véka alá,⁷ és munkáiban sokszor vont párhuzamokat a jogterületek között. Ahogyan Harmathy Attila – 1956 őszén, másodéves korában maga is Nizsalovszky egyetemi előadásainak hallgatója – fogalmazott: „Bizonyos fokig összehasonlító jogi előadásokat tartott, amelyekben francia, német jogra, szerzőkre is utalt, és természetesen helyet kaptak a szovjet jogra és szerzőkre vonatkozó megjegyzések is.”⁸

Zseniális elméje már egyetemi hallgatóként megmutatkozott. A fiatal jurátus, aki a gimnázium után a nagyváradi jogakadémiára iratkozott be, az utolsó két szemesztert már a frissen megnyitott debreceni m. kir. Tudományegyetemen hallgatta le, ahol – mások mellett – a későbbi akadémikus, Tóth Lajos, továbbá Bacsó Jenő, Mártonffy Marcel, Szentpéteri Kun Béla, Bernolák Nándor vagy Teghze Gyula előadásait⁹ is hallgathatta. Talán a kar (és az egyetem) történetéből sokáig kitörölt – és csak a rendszerváltás után rehabilitált – Kiss Géza *Bosnyák jog* című speciálkollégiumán¹⁰ hallottak inspirálták arra, hogy az Egyetemi Kör jogi szakosztályában 1915. október 22-én a végzős joghallgató Nizsalovszky Endre *Bosznia és Hercegovina közjogi helyzete* címmel tartson előadást.¹¹ (Ugyanezen év december 3-án pedig már A vétőképtelenek kártérítési kötelezettségéről értekezett e fórumon.)

⁶ MÁDL 1994; 2001.

⁷ NIZSALOVSZKY 1946: 364.

⁸ HARMATHY 2021a: 257.

⁹ E professzorok részletes élet- és pályarajza megtalálható: P. SZABÓ – MADAI 2002; 2004; P. SZABÓ 2006; valamint (átdolgozva): P. SZABÓ 2014.

¹⁰ HOLLÓSI 2007: 31.

¹¹ Tanulmányát két részletben közölte Az Egyetem című újság: NIZSALOVSZKY 1916.

Szakmai érdeklődése tehát már ekkor sokirányú volt. A nemzetközi jog vagy a büntetőjog bizonyos kérdései éppúgy foglalkoztatták, mint a magánjog problémái. Ez az érdeklődés tette számára lehetővé, hogy már egyetemi évei alatt meglehetősen komplexen szemlélje a hatályos jogrendszert, ugyanakkor máris világosan különbséget tett az egyes jogágak fogalmi apparátusa között. Ez mutatkozott meg a Bosznia és Hercegovina közjogi helyzetéről tartott és – ismereteink szerint legelső publikációjaként – nyomtatásban is megjelent előadásának például a *condominium* – osztatlan közös tulajdon fogalmi párhuzamában, amikor arról értekezett, hogy Ausztria és Magyarország Bosznia-Hercegovina feletti közjogi jogai esetében „[a]nalog a helyzet azzal, amikor valamely ingatlanra két ember tulajdonjoga van bejegyezve egyenlő arányban, mind a kettő tulajdonos, souverain a dolog felett, de mégis bizonyos ügyekben csak közös akarattal járhatnak el”. Ezt az álláspontot igyekezett büntetőjogi párhuzammal is igazolni: azzal, hogy az annexió után – de már az okkupáció ideje alatt, azaz az annexiót megelőzően is – a Monarchia (azaz mind Ausztria, mind Magyarország) felé „a tényleges gyakorlat szerint a »megszállott tartományokból« nem volt helye kiadatásnak, csak az odamenekült büntettes visszaszállításának s a visszaszállítás csak akkor volt megtagadható, ha a terhelt boszniai honos volt, vagy ott követte el a cselekményt”.¹² Végül a tartományi illetőség közjogi fogalmának (amely szerinte „valóságos állampolgári rangra emelkedett”) magyarázatokor nemzetközi jogi példát hozott fel, és önálló véleményt formált:

„tekintve azt, hogy Bosznia mai helyzete csak ideiglenes, addig, amíg a végleges szabályozás bekövetkezik, a kérdést a következő constructióval oldanám meg: Bosznia és Hercegovina tartományi illetőséggel bíró polgárai sem Ausztriának, sem Magyarországnak, hanem Ausztria császárának és Magyarország apostoli királyának alattvalói; Ő Felségétől, mint jogalkotó tényezőtől nyerik polgári jogait, ő szabja meg kötelességeiket, figyelemmel Ausztria és Magyarország érdekeire, azok kormányainak megfelelő befolyása mellett. Legjobban analog volna ez a helyzet a hajóhad helyzetével, amely szintén kétségtelenül közös tulajdona Ausztriának és Magyarországnak, mégis „Seiner Majestäts Schiff”-ekből áll.”¹³

¹² NIZSALOVSKY 1916: 2. közlemény, 4.

¹³ NIZSALOVSKY 1916: 2. közlemény, 7.

Egy másik szép példája alapos jogi műveltségének, komplex szemléletmódjának és a jogágak határait feszegető gondolkodásának az 1929-ben Debrecenben (az akkor már a m. kir. Tisza István Tudományegyetem nevet viselő intézményben) lefolytatott magántanári habilitációja. Nizsalovszky a hosszú (és alább részletesebben is ismertetendő) eljárás végén, november 27-én tarthatta meg magántanári próbaelőadását az egyáltalán nem szokványos *A közutak magánjoga* címmel.¹⁴ Bár az előadásban elhangzottak a cím alapján valószínűleg nagyon is illeszkednének eddigi fejtegetéseimhez, e – közjogot és magánjogot is érintő – gondolatokat nem áll módomban idézni, mivel erről az előadásról az egyetemi és levéltári anyagokban bővebb említés nem található. Az előadás szövege nyomtatásban nem jelent meg, azt maga a szerző is „kéziratként” jelölte az egyetemi Évkönyvben, éves publikációi sorában.

Az azonban az eddigiekből mégis világosan kitűnik, hogy Nizsalovszky komplexen szemlélte a jogrendszert, tudatosan hívta segítségül a magyarázathoz a témától akár távol eső jogágak példáit. Ugyanakkor azonban azt is felismerte, hogy az azonos fogalmaknak a más-más jogágakban eltérő jelentéssel való használata komoly problémákhoz vezethet, ahogyan azt Varga Réka is levezette a nemzetközi jog és a magánjog kapcsolódásait tárgyaló tanulmányában.¹⁵

ALAPOSSÁG ÉS MÉLYREHATÓ ELMÉLETI FELKÉSZÜLTSG

Az életmű másik kiemelkedő értéke a mindenkor és minden munkáján érzékelhető alapos felkészültség, amellyel az általa választott témakört több oldalról megvilágítva tárta az olvasók elé. Erre alapozva nagy biztonsággal használta munkáiban a jog-összehasonlító módszert, akár hazai (például történeti), akár külföldi szakmunkák vagy releváns példák által értelmezve egy-egy szakkérdést.

¹⁴ BALOGH 2018: 32.

¹⁵ VARGA 2026: 63–93.

Erre példaként először a már említett habilitációs eljárás alapjául szolgált *Értékjog és zálogjog* című, 28 oldalas tanulmányát, valamint *A zálogjogok és a telki teher néhány főkérdése* címmel megjelent 192 oldalas monográfiáját hozom, az ezek bírálataiban foglalt megállapítások mentén. Tóth Lajos mindkét munka erényeként említette a szakirodalom mélyreható ismeretét (e tekintetben Marton Géza szigorúbb volt: a nem kellő mélységű tárgyalást itt-ott hiányolta), a széles történeti és nemzetközi összehasonlítást és az annak eredményeként levont következtetéseket. Az *Értékjog és zálogjog* című dolgozat kapcsán kiemelte, hogy „ennek a tengelyében Spengler »Untergang des Abendlandes« című munkájában megnyilvánuló dinamikus felfogásának a jogtudományra, közelebbről a zálogjogra való kihatása illetve [a] Sohm – du Chesne-féle elméletnek a taglalása olvasható”.¹⁶ Marton pedig ekként méltatta e kisebb munkát:

„[A] dolgozat voltakép vitairat, mely egy meglehetősen kevésbé ismert német írónak, Du Chesne-nek a D[eutsche] Juristenzeitung-ban és főként a Jhering-féle Jahrbücher-ben »Wertrecht und Pfandreht« cím alatt a zálogjog természetére nézve kifejtett nézetei cáfolására van szánva, mely cáfolat azonban tárgyalás közben olyképp elszélesedik, s a zálogjog tárgyalt kérdéseinek valóságos kis monográfiájává válik, hogy az olvasó szinte egészen feledi Du Chesne téves tanát, s elmerül a szerző világosan, ügyesen és széles irodalmi apparátussal megírt, jogtörténeti kitérésekkel is kísért dogmatikai fejtegetéseiben.”¹⁷

Feltűnő, hogy e munkájában Nizsalovszky még nem értékelte megfelelően a cél szerepét a jogi szabályozásban. Marton a szemére is vetette, hogy

„támadja Dernburgot is, ki a zálogjog fogalmába belefoglalja a zálogjog célját, mely a zálogjog különböző eseteit ép egy közös egységbe foglalja, valamint támadja általában az uralkodó tant, mely szintén »nyíltan vagy burkoltan bevonja a zálogjog fogalmába a zálogjog célját, melyet mint kielégítési jogot jelöl meg« (15. l.). Ezzel szemben a szerző azon az elvi alapon (16. l.), hogy »a jogintézmény céljának a jogintézmény fogalmi elemévé tétele már önmagában

¹⁶ TÓTH 1929: 1.

¹⁷ MARTON 1929: 3.

sem helyes, «a zálogjog olyan fogalmi körülírására törekszik, melyből a célelem hiányzik. [...] Ez az, amit semmikép nem tudnék helyeselni. Az emberi alkotások valamennyien célalkotások: azok fogalmából tehát a célt, melyet szolgáltnak, kizárni éppen ezért lehetetlen.»¹⁸

Ahhoz azonban nem férhet kétség, hogy végeredményben mindkét bíráló igen nagyra értékelte Nizsalovszky tudományos közleményeit, és feltétlenül javasolták a karnak azok elfogadását, hiszen e munkák „szigorúan tudományos dolgozatok, melyek [...] nagy jogászai készséggel, éles kutató elmével vannak megírva,”¹⁹ amelyek megmutatják, hogy „a szerző az anyag felett teljesen uralkodik, mutatják úgy a hazai, mint a külföldi irodalmak teljes ismeretét [...]”.²⁰

Bíráloi, Tóth Lajos és Marton Géza, valamint rajtuk kívül még Bacsó Jenő professzor a habilitációs eljárás második részében (a szóbeli kollokviumon) változatos, a legújabb hazai és német magánjogi tanokra vonatkozó kérdéseket tett fel az ifjú jelöltnek. Szó volt az írásbeli anyagokban már érintett materiális és immateriális abszolút jogokról, a magánjogi jogviszonyról mint jogviszonykomplexumról, a *Wertrecht* és a *Substanzrecht* közti különbségről, a *Schuld und Haftung* eredetéről, lényegéről, de faggatták a bírálók a legújabb szakirodalmi irányokról is.²¹ A szóbeli válaszokat a kar tizenkét professzora titkos szavazással egyhangúlag fogadta el.

Hasonló alaposságot, valamint a német jogrendszer és dogmatika mélyreható ismeretét tükrözi a csendes társaságok mibenlétéről 1925-ben írott kisebb dolgozata is.²² E munkáját talán nem is a kereskedelmi társaságokról szóló 1875. évi XXXVII. törvénycikk küszöbönálló revíziója ihlette (hiszen arról ekkor még azt sem lehetett tudni, érinti-e, és ha igen, vajon hogyan, ezt a társasági formát), mint inkább a német jogirodalom egyik új terméke,

¹⁸ MARTON 1929: 4–5.

¹⁹ TÓTH 1929: 8.

²⁰ Dr. Tóth Lajos előterjesztése a kari tanács tanszéketöltésre kiküldött bizottsága előtt. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára (HU-MNL-HBVL) VIII. 7. 7. doboz, 372/1929-30. sz. irat.

²¹ BALOGH 2006: 79.

²² NIZSALOVSKY 1925a.

amelyet a szerző – némi magyar vonatkozással is bővítve – ismertetett. Ez adta az alapot ahhoz, hogy elgondolkozzon a csendes társaság jogi jellegéről és a külföldi megközelítések helyes vagy helytelen voltáról.

A jelzálogjogi törvény 110 §-ból álló javaslatát, amelyből 1927-ben lett törvény, 1925-ben hozták nyilvánosságra. Ez alapján írt Nizsalovszky a telekadósság intézményéről, amely – bár német recepciót jelentett – a törvényjavaslat nagy újíításának számított. A tervezet egészéről azt állapította meg, hogy az feltétlenül alkalmas a hitelezési kedv felélesztésére, mivel megkönnyíti a jelzálogjoggal biztosított követelés átruházhatóságát, mégpedig akként, hogy e reform kedvéért a magyar telekkönyvi jog sajátos alapelveit nem áldozza fel. Bár – mint írta – a telekadósság mint az alapköveteléstől valójában függetlenedő, önálló dologi teher Németországban nem talált egyöntetű elfogadottságra, „ez azonban nem lehet ok arra, hogy elmulasszunk a hiteléletnek egy olyan új eszközt adni, amely esetleg nálunk gyakorlatibb lesz, mint a szülőhazájában”.²³

A kiemelkedő alaposág példáját adják a valorizáció tárgykörében készített tanulmányai is, amelyek a pénztartozások átértékeléséről szóló törvényjavaslatot (majd törvényt) tárgyalták különböző aspektusokból. Ezekben az értékelésekben már az éles elme, a nagyon világos gondolkodású tudós áll előttünk. A valorizáció kapcsán is kitért a nemzetközi vonatkozásokra, sorra ismertette a valorizációs probléma külföldi jogrendszerekbeli kezelési módjait.²⁴ 1925-ben pedig a magyar szabályozás kapcsán azt írta, hogy a valorizációs törvényjavaslatot megítélése szerint mind a jogász-, mind a gazdasági szakmai körök türelmetlenül várják, ugyanakkor előre lehet látni, hogy a törvény, bármilyen lesz is, senkit sem fog kielégíteni. A valorizáció kérdése minden olyan országban, ahol felmerült, nagy viharokat kavart, hiszen „olyan felek között kell a törvényhozásnak igazságot tenni, akik közül az egyik 14.500 K[oroná]-t akar kapni a másiktól, aki viszont csak 1 K[oroná]-t akar adni”.²⁵ Azaz a kérdés jogi, de a választ nagyban befolyásolja a gazdaság. Ezért is indokolt e törvényjavaslatról elméleti megalapozású tanulmányt közreadni. Mi tehát a valorizáció jogalapja? – tette fel tehát maga

²³ NIZSALOVSKY 1925b: 83.

²⁴ NIZSALOVSKY 1924; 1925c.

²⁵ NIZSALOVSKY 1925d: 145.

is a kérdést, és vette számba kritikusan a jogtudomány addigi álláspontjait Savignytől Szladitsig.²⁶

Az egész valorizáció jogi alapját – állapította meg – a pénz kényszerárfolyamában rejlő fikció adja – és épp ez a fikció tette működésképtelenné a hatályos jogszabályok igazságos eredménnyel való alkalmazását. A jogi megoldás tehát Nizsalovszky szerint végtelenül egyszerű lenne: meg kell szüntetni a pénz kényszerárfolyamát. Voltak olyan európai országok, amelyek ténylegesen ezt tették. Új pénzt vezettek be, s ennek során nem voltak figyelemmel a korábbi pénznem kényszerárfolyamának szabályaira. Ezzel „ott nyújtották az orvoslást, ahol a sérelem történt, vagyis azt szabályozták, hogy a pénz mennyiben alkalmas a kötelezettségek teljesítésére”. A magyar valorizációs javaslatból kiolvasható gazdasági helyzetkép Nizsalovszky szerint „nincs messze a kétségbeejtőtől”. A tervezetben foglalt – megítélése szerint hibás – szabályozás pedig nem közvetlenül a pénz árfolyamára hat, azt nem érinti, hanem valójában a pénztartozás felemelését jelenti. A magyar valorizációs tervezet nem tett mást – állapította meg –, mint visszanyúlt a római jog eredeti, régi *bonae fidei negotium* felfogásához, amelynek alapelve volt, hogy a felek szolgáltatását nem is lehetett pontosan,összecszerűen meghatározni, hanem azt kellett szolgáltatni, *quidquid dare facere oportet ex fide bona*. (Ezzel szemben állt a római felfogás szerint a *stricti iuris negotium*, amelyben a szolgáltatás tárgya *certa res*, *certa pecunia* volt.) Tehát a javaslat szerint ki vannak zárva a valorizációból a *stricti iuris* meghatározott pénztartozások, ezeknél a *certa pecunia* fizetendő. A többi pénztartozást pedig *bonae fidei negotium*ból eredőnek tekinti, amelyek mennyisége egyelőre bizonytalan, és azok teljesítéséhez akkora pénzüsszeg szükséges, amennyit *dare oportet ex fide bona*.²⁷

Az alaposságra, komplex látásmódra igen szép példát nyújt számunkra 1941. február 10-én elhangzott akadémiai székfoglaló előadása, amelyet – Moór Gyula és Szladits Károly levelező tagok ajánlására – az Akadémia nyomtatásban is megjelentetett.²⁸ E munka első részében sorra vette száz esztendő vonatkozó hazai perjogi (és magánjogi) szakmunkáit Frank Ignáctól – mások mellett – Plósz Sándoron, Bacsó Jenőn, Magyar Gézán

²⁶ NIZSALOVSKY 1925d: 146.

²⁷ NIZSALOVSKY 1925d: 146–147.

²⁸ NIZSALOVSKY 1942.

keresztül Balás P. Elemérig és Moór Gyuláig, ám éppilyen széles spektrumát tekintette át a külföldi szakirodalomnak is Savigny klasszikus felfogásától Oskar Bülow nagy hatású diszpozitív polgári perjogi tanain át de Boor legfrissebben kifejtett álláspontjáig.

Még kisebb elméleti dolgozataiban is, mint például az *Ítélet és igazság*²⁹ címűben, a római jog szabályaitól a legmodernebb német álláspontokon keresztül a magyar joggyakorlatra is kitérve, igen alapos, komplex elemzéssel helyezte sokoldalú megvilágításba választott témáját – ez esetben éppen a bírói ítéletek szempontjából az igazság (*veritas*) és az igazságosság (*justitia*) kérdéseit. Gondolatmenetének egyik szála az volt, hogy mi kell ahhoz, hogy a jogszerű (azaz jogalkalmazásban megtestesülő) ítélet az igazságosság követelményének is eleget tegyen, másként fogalmazva a jogszerű és igazságos ítélelhozatal érdekében mennyire lehet és kell a jogalkotónak törvényekkel megkötnie a bíró kezét.

Amikor tehát Marton Erika az előadását azzal kezdte, hogy talán az ő témája kakukktójas lesz a Nizsalovszky-konferencián, hiszen nem az anyagi joggal fog foglalkozni, hanem alaki jogi kérdést vizsgál, tévedett: nem pusztán azért, mert Nizsalovszky Endre akkor, amikor a budapesti m. kir. Pázmány Péter Tudományegyetemre (a mai ELTE-re) került, először polgári perjogot adott elő, és csak 1943-ban kapta meg a (2. számú) polgári (anyagi) jogi tanszéket,³⁰ hanem azért is, mert – talán az itt felhozott példák is igazolják – Nizsalovszky életművében igencsak összefonódott az anyagi magánjog és az eljárásjog művelése. Azt vallotta ugyanis, hogy a szélsőséges álláspontok tévesek: egyrészt az eljárásjogot nem lehet pusztán „a magánjog kiszolgálására rendelt, merőben célszerűségi szempontoktól diktált jogtechnikai előírások” összességének tekinteni, amelynek egyetlen célja az anyagi jog érvényre juttatása, azonban az sem helyes, ha valaki a másik végletes álláspont híveként, amelyet „találónak lehet pánprocesszuális felfogásnak mondani, a magánjog szabályaiban sem tud mást látni, mint a bíróhoz szóló utasításokat az ítélezés tartalma tekintetében.”³¹ A kutató

²⁹ NIZSALOVSKY 1946.

³⁰ VÉKÁS 2025: 23; BALOGH 2006: 86–87.

³¹ NIZSALOVSKY 1942: 3.

humora nyilvánult meg ugyanakkor az akadémiai székfoglalóban, amikor a következő megállapítást tette:

„A mai jogi gondolkozás számára a jog a prius, a keresetjog a posterius. A jog az ok, a kereset az okozat. [...] Ezzel szemben a római jogban az actio a prius. Ez nem az, amit ma kereset, keresetjog alatt értünk, hanem önálló kifejezése a jognak, vagy még inkább a jogigénynek. [...] A ma is élő és elfogadható értelemmel bíró magánjogi kereseti jog, úgy amint megismertük, tiszta magánjogi fogalom. Ezt fejezte ki pl. Wetzel azzal a megállapítással, hogy a perjog a kereset fogalmát a magánjogból veszi kölcsön. Ezzel szemben az állam bírói felségjogának fogalmát, a bírói joghatóság tanát a közjogban találjuk készen. Találó volt tehát Degenkolbnek az a megállapítása, hogy a perjog az a tudomány, amely kizárólag kölcsönökből tartja fenn magát.”³²

PROBLÉMAORIENTÁLTSAÉG

Nizsalovszky Endrét a kiváló elméleti felkészültség mellett leginkább az jellemezte, hogy a jogtudományt nagyon tudatosan az elmélet gyakorlati hasznosíthatósága érdekében és céljával művelte. Rendkívüli problémaorientáltsága szinte minden tanulmányában megmutatkozik: egész pályáíve az elmélet és a gyakorlat összefonódásának adja bizonyosságát. Ha ezzel a fókusszal csupán a tudósi életpálya indulását, az igazságügyi minisztériumban töltött titkári és osztálytanácsosi éveket, valamint a debreceni műveket tekintjük, és ebből egy gyors mérleget vonunk, a következő, a tételünket már a számok alapján is igazoló eredményt kapjuk:

Az igazságügyi minisztériumi időszak alatt a tehetséges szerző kisebb tanulmányokat jelentetett meg, amelyek felsorolását többnyire tartalmazza a doktori eljáráshoz benyújtott publikációs jegyzék. Az ebben szereplő releváns tanulmányok száma (a habilitációs monográfiaként megjelent két nagyobb munkán kívül) 1925–29 között 12 (ebből kettő idegen nyelven született), emellett kisebb irományokat, rádióriportokat is megjelölt.

³² NIZSALOVSKY 1942: 8–10. Vö. továbbá PAULOVICS 2010: 41–42.

A jogtudományi szempontból érdekes korai munkáiban leginkább a gyakorlati jogalkalmazás aktuális kérdéseit vizsgálta, komparatív és rendszertani szemlélettel. Főbb tárgykörei a következők voltak: a kereskedelmi társaságok, a valorizáció általános szabályai és egyes speciális területei, a jelzálogjog és különböző típusai (telekadósság, váltójelzálog a jelzálogjogról szóló 1927. évi XXXV. törvénycikk [Jt.] és az 1928-as Magánjogi törvényjavaslat [Mtj.] alapján – amelyek szakítanak a magyar jelzálogjogi szabályozás Optk-orientációjával, és német–svájci recepciót valósítanak meg), valamint egyes magánjogi részletkérdések (például a cselekvőképesség szabályozása). Az 1929–1934 közötti időszakban a fiatal professzornak további 45 (!) tudományos munkája jelent meg nyomtatásban. A sokszor gyakorlati jogkérdésekhez kapcsolódó munkák alapját részben az is adta, hogy Nizsalovszky jogszabály-előkészítő, az igazságügyi kormányzat részére végzett legiszlációs és kodifikációs működése 1929-es habilitációjával, majd egyetemi tanári kinevezésével sem szakadt meg: egyetemi tanárként is folyamatosan részt vett az Igazságügyi,³³ valamint a Földművelésügyi Minisztériumban³⁴ folyó törvény-előkészítő munkában.

Ebben az időszakban készült írásai részben recenziók voltak, amelyekben főképp magánjogi és kereskedelmi jogi szakmunkákat mutatott be és értékelt. Legtöbbször e rövid munkáiban is módot talált arra, hogy saját gondolatait is megossza az olvasóval. Szokásos eljárása volt, hogy a recenzió második felében kritikai megjegyzéseit foglalta össze, s e fejtegetésekben saját álláspontját (emellett kiváló lényeglátását és hihetetlen olvasottságát) is megismertette az olvasóval.³⁵ Több ízben szembesítette a szerzőket a hazai

³³ Például az 1931–32. tanév második felében az IM törvény-előkészítő osztályán – egyebek mellett – az uzsortörvénnyel, a váltótörvénnyel és a földteherrendezés ügyével foglalkozott, valamint részt vett a kivételes felhatalmazáson alapuló magánjogi és hiteljogi rendeletek előkészítésében. *A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1931-32. tanévről.* 270; Kari jegyzőkönyv az 1932. január 29-én tartott ülésről, 193. sz. alatt, 394. és 414/1931–32. HBML VIII. 7/a 19. kötet.

³⁴ 1934 januárjában a minisztertanács határozata alapján a Földművelésügyi Minisztériumban alakított törvény-előkészítő osztály vezetésével bízták meg. *A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1933-34. tanévről.* 144.

³⁵ Különösen azokon a területeken jellemző ez, amelyekkel maga is foglalkozik, illetve foglalkozott, így például a jelzálogjog, idegen dologbeli jogok, váltó esetében.

és külföldi jogirodalom eltérő tanaival, és kérdezett rá az ellentmondásokra, vagy jelezte, hogy némely megállapítással miben és miért nem tud egyetérteni.³⁶ Ugyanakkor mindig jelezte azt is, ha a szerzőnek más jeles autoritások (például Tóth Lajos esetében Szászy-Schwarz Gusztáv) tételeivel szembeni ellenvéleményét maga is osztja.³⁷

A munkák másik csoportját az (akkoriban oly népszerű) jogszabálygyűjtemények és döntvénytárak adták, amelyekből a debreceni időszakra *A jelzálogjog jogszabályainak magyarázata*, a *Magyar magánjog mai érvényében* 2., dologi jogi kötete, valamint a *Grill-féle döntvénytár XXIII.*, 1929–1930. évi kötete³⁸ esik. Ezeket a gyűjteményeket két körülmény teszi jelentőssé. Egyrészt az, hogy a szerkesztő általában komoly magyarázatokat és értelmező szövegeket fűzött a jogszabályszövegekhez, ami Nizsalovszky esetében valóban tudományos igényű munka, másrészt pedig az, hogy amíg a szerző valamely jogterületre vonatkozó teljes joganyagot, illetve döntvénytömeget összeállította, szükségszerűen át kellett tekintenie valamennyi magánjogi jogszabályt, illetve a Kúria teljes joggyakorlatát.³⁹ Ez pedig a – már akkor is erősen burjánzó – hazai jogrendszerben nagyfokú tájékozottságot, a matéria átfogó megismerését eredményezte, amit aztán a szerző más munkáiban kamatoztatott.

A döntvénytárak adják a legegységelműbb bizonyítékát annak, hogy Nizsalovszky munkáiban mindig a gyakorlat igényeire fordította a figyelmet, és ennek – igencsak nívós – szolgálatába állította a jogtudomány eredményeit. Bizonyosan hasonlóképpen különös figyelmet fordított volna a sérelemdíj körüli jogalkalmazói bizonytalanságokra, és értékelte volna a felsőbbírási iránymutatást is, amennyiben ez a – Dzsula Marianna bírónő

³⁶ Benke József tanulmányában joggal tulajdonítja Nizsalovszky kiterjedt recenziáló munkásságát a benne rejlő „tanár-szellemiségnek” is. Vö. BENKE 2021: 17.

³⁷ NIZSALOVSKY 1930a; 1933a.

³⁸ NIZSALOVSKY et al. 1931.

³⁹ A kúriai döntvényjogról részletesebben BALOGH 2023; az 1912 utáni szabályokról például BÓDINÉ BELIZNAI 2012: 6–9. és 11–12. A Nizsalovszky-féle döntvénytár mai értékeléséről: NIZALOWSKI 2001.

által megidézett⁴⁰ – jogintézmény Nizsalovszky – és a magánjogi törvényjavaslat vagy a régi polgári törvénykönyvünk – idejében létezett volna már.

A fiatal Nizsalovszky Endre szakirodalmi munkásságának leglényegesebb elemeit az önálló tanulmányok jelentik, amelyek között három kört érdemes egymástól elkülöníteni. Vannak a jogalkotás aktuális eredményeihez – ekként a saját jogszabály-előkészítő és kodifikatori ténykedéséhez – kapcsolódó tanulmányok, amelyek kevésbé tudományos megalapozottságúak, inkább a jogalkalmazás igényeihez igazodnak, a gyakorlat szemszögéből mutatják be például a valorizációs, a zálogjogi és a váltójogi jogszabályokat. E munkáiban Nizsalovszky mindig az elemzésre, a jogrendszer egésze szempontjából való vizsgálatra és a *de lege ferenda* javaslatokra helyezte a hangsúlyt. Ilyen például a *Külön kielégítési jog a jelzálogjog tartozékaira* című tanulmány.⁴¹

Egy másik tanulmánycsoport a magánjogi törvénykönyv 1928-ban elkészült szövegtervezetének kritikáját megfogalmazó, szintén a joggyakorlat szempontjából vizsgálódó munkák sora. Nizsalovszky ugyanis egyetemi professzori éveit is megtarthatta igazságügyi minisztériumi osztálytanácsosi állását, sőt az igazságügy-miniszter meghívta a magánjogi törvénykönyvet tárgyaló bizottságba is (így azon kevés debreceni professzorok közé tartozott, aki – a vallás- és közoktatásügyi miniszter engedélyével – mentesült a kötelezettség alól, hogy a városban állandó lakhellyel rendelkezzen).⁴²

Az Mtj.-hez kapcsolódó tanulmányokban Nizsalovszky főképp a dologi és a kötelmi jogi fejezetek kapcsán foglalt állást. Sok érvelésének visszatérő motívuma, hogy nem szabad mindenek felett álló tekintélyként elfogadni a német jogtudomány tételeit, különösen akkor nem, ha a hazai jogfejlődés már megoldást fejlesztett ki – ugyanakkor önmagában az sem érv egy szabály

⁴⁰ DZSULA 2026: 123–151.

⁴¹ NIZSALOVSZKY 1930b.

⁴² Volt azonban ennél prózaibb oka is a budapesti lakóhelynek. Jóllehet 1931 elején Debrecenben bejelentette igényét egy megüresedett professzori lakásra, azt – annak ellenére, hogy a kar teljes támogatását bírta – nem ő kapta meg. Később a vallás- és közoktatásügyi miniszter adott több ízben engedélyt a fenti okból a Debrecenbe költözés elhalasztására. Kari jegyzőkönyv az 1931. január 28-én tartott ülésről, 154. sz., 340 és 347/1930-31. HBML VIII. 7/a 18. kötet; Kari jegyzőkönyv az 1931. június 24-én tartott ülésről, 311. sz., 775/1930-31. HBML VIII. 7/a 18. kötet; Kari jegyzőkönyv az 1932. november 29-én tartott ülésről, 106. sz., 62/1932-33. HBML VIII. 7/a 20. kötet.

mellett, hogy az megfelel a fennálló bírói gyakorlatnak. A jelentősebbek közül idesorolható *Az objektív felelősség a magánjogi törvénykönyvben, A rendelkezés tana és a magánjogi törvénykönyv*, illetve *A tulajdon általános szabályai a Magánjogi törvényjavaslatban* című tanulmánya. Az e csoportba tartozó munkák döntő többsége szakfolyóiratokban (*Magyar Jogi Szemle, Magyar Jogászegyleti Értekezések, Polgári Jog, Jogállam, Hitelvédelem* stb.), kisebb részük napilapokban (például *Pesti Napló, Nemzeti Újság*) látott napvilágot.

A laikusok számára írott rövid cikkek – amelyeknek értelemszerűen csekélyebb a tudományos értékük – általában a jogkereső közönség számára érdekes, egy-egy eset kapcsán megvilágítható jogkérdést tárgyaltak, mint például a holtak nyilvánítást vagy az ági öröklést. E témakörök kapcsán is mindig a gyakorlati szempontokat tartotta érvelésében szem előtt. A holtak nyilvánítás kérdésében azonban mély tudományos megalapozású értekezése⁴³ is született, mivel a korábbi hírlapi cikke⁴⁴ okán belekeveredett egy aktuális magánjogi vitába, és – jöllehet a szakma vezető egyéniségei által is elfoglalt álláspontot képviselte – kivívta az egyik kúriai bíró, a tárgyan született felsőbíróági ítélet kapcsán véleményének több cikkben is hangot adó Tóth György haragját. A magyar királyi Kúria egyik eseti döntése ugyanis arról szólt, hogy a holtak nyilvánított személy házassága csak a másik fél újabb házasságkötésével szűnik meg, azaz amennyiben a holtak nyilvánított személy „özvegye” nem köt újabb házasságot, de (akár évtizedekkel a holtta nyilvánítás után) gyermeket szül, a kúria határozata értelmében törvényesnek, mégpedig a holtta nyilvánítottól származónak kell tekinteni. Ezt az ítéletet Tóth György azzal indokolta, hogy az „a természettudományos nyers valóságokkal szemben a jognak abból a törekvéséből fakad, hogy a család körét kényszerítő jogszabályokkal bástyázza körül a házasságon kívüli, erkölcsellenes és minden tekintetben káros állapottal szemben”. A mai olvasó számára nyilvánvaló, hogy a Kúria által elfoglalt álláspont téves, de Tóth György meggyőzéséhez Szladits, Grosschmid, Vavrik Béla és Szász-Schwarz Gusztáv álláspontjának felidézése, a német *Kammergericht* 1905-ös, hasonló tartalmú ítéletének a *Reichsgericht* általi megváltoztatása és a józan ész azon okoskodásának felhozása is kevés volt, amely szerint egy 1914-ben

⁴³ NIZSALOVSKY 1932.

⁴⁴ NIZSALOVSKY 1931a.

a háborúban elhunyt személynek nehezen képzelhető, hogy saját törvényes gyermeke születne 1931-ben – pedig Nizsalovszky mindezeket felsorakoztatta. A rendkívül szellemes, nagyon logikus hírlapi okfejtéssel a fiatal szerző a felsőbíró céltáblájává vált, aki ezután több helyen személyeskedéstől sem mentes kritikával illette őt.⁴⁵ Nizsalovszky e cikkekre a *Polgári Jog* hasábjain válaszolt alapos szakmai indokolással. Érvelésének végkövetkeztetése: a törvényesség védelme nem csupán a házasságból születés mellett szól, hanem a férj által történt nemzés mellett. Ezért a Kúria határozata sem jogpolitikai, sem etikai, sem más okokból nem lehet helytálló.⁴⁶

A tanulmányok harmadik, legjelentősebb körét végezetül azok a magánjogi (és kereskedelmi jogi) dogmatika velejébe hatoló, nagyobb tudományos művek alkotják, amelyek a magánjog rendszerét és ennek függvényében egyes részletszabályait vették nagyító alá. Mindenképpen itt kell megemlíteni a *Debreceni Szemlében* közölt *A látszat a jogban*, a Grossschmid-glosszában megjelent *A korlátolt dologi jogokra vonatkozó telekkönyvi szolgáltatás*, valamint az először a Debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadványaként napvilágot látott *A fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány* című nagyobb lélegzetű munkákat.

A látszatjelenségekre építő jogszabályi rendelkezésekről és jogintézményekről készített elemzés⁴⁷ tipikus példája annak, hogy a széles történeti és gyakorlati háttérrel dolgozó szerző a fennálló joggyakorlattal és az uralkodó irodalmi állásponttal szemben saját véleményének ad hangot, vállalva ezzel a kritikát és a vádakat is. Ebben a tanulmányban Nizsalovszky azokat az úgynevezett külső tényállásokat vizsgálta, amelyek a tényleges helyzettel látszatra egyeznek, a valóságban azonban nem. Ezzel a gondolatkörrel egy korábbi vizsgálati tárgyához, a forgalom biztonságának elvéhez is visszakanyarodott, megállapítva, hogy a jogalkotónak „állandóan gondot kell

⁴⁵ Nizsalovszky rangján alulinak érezte, hogy a személyeskedő megjegyzésekre reagáljon, pedig Tóth keményen fogalmazott. Egyebek közt hozzá nem értéssel vádolta, kereskedelmi jogász mivoltára és egyetemi tanári okoskodására hivatkozott. A tudós mindössze egy lábjegyzetben tért ki e vádaskodás elől, a tanulmányt pedig érdemi érveinek ismertetésére használta. NIZSALOVSZKY 1932: 144.

⁴⁶ NIZSALOVSZKY 1932: 153.

⁴⁷ NIZSALOVSZKY 1931b.

fordítani arra, hogy a forgalom biztonságának feltétlen követelményein túl a látszat hatása ne terjeszkedjék”. Ezzel biztosítható, hogy az igazság mindenkor a látszat fölé emelkedjen.⁴⁸

A szerző által vizsgált alapprobléma a következő: a tételes magánjog szabályai sokszor olyan tényleges (*de facto*) helyzethez (illetve annak látszatához) fűznek érvényes jogkövetkezményt, amely a jogi helyzettel (*de iure*) ellentétes: „maga a jogszabály részesít bizonyos igényeket tudatosan az anyagi igazsággal szemben oltalomban és tudatosan, intézményesen hagyja veszni más személynek az anyagi jog szerint tagadhatatlanul fennálló és elismerten jogvédelmet érdemlő érdekeit.”⁴⁹ A tételt több gyakorlati példán keresztül világította meg. Így például – írta a tanulmányban – alapelv, hogy a szerződéshez a két fél akaratmegegyezése kell. Ezzel szemben a tényleges helyzet az, hogy elég, ha valaki magatartásával a jóhiszemű szemlélőben azt a látszatot kelti, hogy az akarata bizonyos eredmény elérésére irányul. Ebből adódhatott, hogy a Kúria joggyakorlata az (alapvetően szerződéskötésre nem jogosult) kiskorút felelőssé tette az okozott kárért akkor, ha azt a hitet keltette a másik félben, hogy ő szerződésképes. De ugyanilyen látszaton alapszik – állapította meg Nizsalovszky – a váltó, a telekkönyv és a cégjegyzék közbizalmi jellege is.

A szerző ezután e látszatok közül bővebben a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés problémáját elemezte. A problémafelvetés után a jogirodalmi álláspontokat ismertette, és mivel a jóhiszemű harmadik személy nem tulajdonostól való tulajdonszerzésének viszonylag széles körű elismerése a BGB-ben rögzített német magánjogrendszer találmánya, különös hangsúllyal kezelte a német jogászok (Binding,⁵⁰ Menger,⁵¹ Koban,⁵²

⁴⁸ NIZSALOVSKY 1931b: 228.

⁴⁹ NIZSALOVSKY 1931b: 214.

⁵⁰ Ez azért érdekes, mert ő büntetőjogász volt, ezért kissé tévesen is közelített a tárgyhoz: a sikkasztáshoz hasonlította a magánjogi esetet.

⁵¹ Akinek harcos felfogása szerint ez a jogi megoldás az „egész nemzeti vagyont” feláldozza a forgalom biztonsága érdekében.

⁵² Aki a tulajdonost tenné felelőssé mindenért, ami a dolgával történik, és a szerző harmadik személyre nem figyelne.

Wellspacher és Oertmann⁵³) felvetéseit. E körben azonban megjegyezte, hogy a látszatnak az anyagi jog szerinti állapottal szembeni előnyben részesítése a német jogban nem feltétlen (hanem attól függ, hogy az elidegenítő birtoklását, tulajdonának látszatát maga a tulajdonos idézze elő – például rábízza a dolgot). Csak ebben az esetben szerezhet tulajdont a harmadik személy.⁵⁴ Rögzítette, hogy a magyar jogirodalomban Szászy-Schwarz Gusztáv foglalkozott ezzel a tárggyal, és – meglehetősen kritikával – ismertette is Szászy tételeit. Egyetértett vele abban, hogy „a dolognak másra bízásától általában valóban nem függhet a dolog tulajdonának a jóhiszemű harmadik részéről való megszerzése”.⁵⁵ Hiszen a dolgot megszerző harmadik személy szempontjából valóban csak a véletlenül múlik, hogy a nem tulajdonostól való vásárlás esetén mi lesz az objektív helyzet. Ugyanakkor vitába szállt Szászy-Schwarz azon álláspontjával, hogy a jóhiszemű harmadik személy tulajdonszerzésének körét a forgalom biztonsága érdekében – a német példa alapján – ki kellene szélesíteni, például azokra az esetekre is, amelyekben a vevő a dolgot olyan kereskedőtől vette, akinek nem esik üzletkörébe az adott termék árusítása. Alappal állította Nizsalovszky, hogy ilyet a forgalom biztonsága nem követelhet meg, és „ha a cipőkereskedőtől ékszert, vagy az ékszerésztől könyveket vásárolok, nem érdelem nagyobb védelmet, mint ha nem is kereskedőtől vásárolok. Igaz, hogy az ilyen esetekben könnyebb lesz [...] az eladó rosszhiszeműségét, illetőleg jóhiszeműségének hiányát bizonyítani [...]”.⁵⁶ Mivel pedig e kiterjesztő rendelkezésnek az alapja sem a régi magyar jogban, sem az osztrák polgári törvénykönyvben nem lelhető fel, és a jogalkalmazásban sem gyökeresedett még meg, megítélése szerint ezt a „túlságosan germanista szélsőséget” vissza kell fejleszteni, és visszatérni a régi, római jogi alapelvhez. Úgy gondolta, hogy a forgalom biztonsága elvének kell vezérfonalként állnia, és az érdekkutató jogtudomány az, amelynek mentén ki kell dolgozni a magánjogban a nem tulajdonostól való tulajdonszerzés (kivétként jelentkező) eseteit, minden más esetben

⁵³ Utóbbi két szerző volt, aki a 20. század első felében elfogadott és a magyar jogba is átmert felfogást kialakította.

⁵⁴ NIZSALOVSKY 1931b: 217.

⁵⁵ NIZSALOVSKY 1931b: 224.

⁵⁶ NIZSALOVSKY 1931b: 225.

pedig „a régebbi tulajdonnak a javára” kellene a kérdést eldönteni. Persze Nizsalovszky maga is elismerte, hogy a kereskedelmi jog körében más a helyzet: ott épp a forgalom biztonsága az, ami a jóhiszemű jogszerzés szélesebb körben való megállapítását indokolja, ha a kereskedő üzletkörén belül történik a vétel.

Bevallom, Nizsalovszky Endrének ez a tanulmánya jutott eszembe akkor, amikor Kiss György akadémikus⁵⁷ és Windisch László elnök úr⁵⁸ előadásait hallgattam az egyes szerződéses kikötések speciális alkalmazási lehetőségeiről, az egyes jogterületek sajátos jogalkalmazási gyakorlatáról.

Szintén a gyakorlatorientált szemléletmód és az elméleti megalapozottság elválaszthatatlan egységét jelenítette meg Nizsalovszky *A fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány* címmel készített tanulmányában,⁵⁹ amely tulajdonképpen a Tisza István Tudományos Társaságban tartott székfoglaló előadása volt. E művében Philip Heck és Rudolf von Jhering munkásságának főbb tételeit vette nagyító alá, és elemezte, milyen felismerések nyomán és hogyan váltotta fel a korábban elfogadott tudományos irányzatot (a konstrukciós jogtudományt) az érdekkutató jogszemlélet. Tanulmányában lényeges megállapításokat tett a jogtudomány feladatát illetően is, összefoglalva, hogy a konstrukciós irányzat képviselői szerint ez abban áll, hogy „a jogszabályanyagot egységes és áttekinthető rendszerbe foglalva, megtanulhatóvá, megtarthatóvá és alkalmazhatóvá tegye”. A rendszerezéssel hozza létre a jog „egységes rendszerét, amely önmagában zárt, hézagmentes és amelyben az élet minden jelenségére megoldást nyújtó szabályokat lehet találni. A jogtudomány alkotja meg a jogi fogalmakból az élő jogtesteket a jogkonstrukció művészi munkája útján.”⁶⁰ Ehhez képest az érdekkutató irányzat szerint nem a logikáé a főszerep a jogtudományban.

⁵⁷ KISS 2026.

⁵⁸ Windisch László *Magánjogi szerződések megítélése az Állami Számvevőszék gyakorlatában* című előadása a 2025. évi Nizsalovszky Magánjogi Kollokviumon (Gyula, 2025. szeptember 25.).

⁵⁹ NIZSALOVSKY 1933b.

⁶⁰ NIZSALOVSKY 1933b: 342.

Ahogyan Nizsalovszky fogalmazott:

„A bírónak a logikai szubszumpcióra korlátozása nem elégítheti ki az élet szükségleteit. A jogtudománynak nem lehet csupán az a feladata, hogy azokat a logikai formulákat kiépítse, amelyek igénybevételével a bíró az ítélkezés munkáját elvégezheti. Tisztában kell lenni azzal, hogy nem igaz, mintha a törvényhozó a jogszabályok megalkotásakor alacsonyabb és magasabb rendű jogi fogalmakból indulna ki. A törvényhozó egymással szembenálló emberi érdekeket lát maga előtt, amelyek egymással sokszor harcban állanak és ebben a harcban foglal állást azzal, hogy az egyik fél érdekét a megvédésre érdemesnek találja és a mellé áll.”

A jogtudomány a bírónak tehát azzal segít, ha „a törvény által szem előtt tartott érdekállásokat” megvilágítja.⁶¹

Ezt követően azt elemezte, miért is nem lehet a két irányzatot mereven elválasztani egymástól. A fogalomalkotás elméletben jó, de Jhering saját álláspontját is éppen az arra való ráébredés változtatta meg, hogy a pusztai jogi konstrukció egy valós jogesetben az igazságérzettel össze nem egyeztethető eredményre vezethet.⁶² Ugyanakkor az érdekkutatás sem állhat meg önmagában, hiszen mérőföldkövekül szolgáló jogi fogalmak⁶³ nélkül nem lehet a jog világában eligazodni. „A két módszer közötti ellentét egyébként – állapította meg összefoglalóan – a valóságban nem olyan éles, mint amilyennek a két álláspont pointírozása után gondolhatnánk”, és ezt a megállapítását számos, az úgynevezett közvetítő irányzathoz sorolt jogtudós tételeivel bizonyította is.⁶⁴ Sőt, a következő fejezetben azt a kijelentést is olvashatjuk, hogy „a két irányzat követői magasabb nézőpontból tekintve egy táborhoz tartoznak”.⁶⁵ Mindkét irányzatra jellemző ugyanis az, hogy a jogtudományt alkalmazott tudománynak tekinti, amelynek tehát

⁶¹ NIZSALOVSKY 1933b: 345–347.

⁶² Vö. NIZSALOVSKY 1946.

⁶³ Nizsalovszky szerint (Philipp Heck után) mindenképpen a nélkülözhetetlen fogalmak közé tartoznak az úgynevezett „parancsfogalmak”, a „szerkezeti fogalmak” és az „érdekfogalmak”. NIZSALOVSKY 1933b: 347–348.

⁶⁴ NIZSALOVSKY 1933b: 352–355.

⁶⁵ NIZSALOVSKY 1933b: 418.

az a feladata, hogy a gyakorlati élet szükségleteit elégítse ki, és mindkét irányzat elfogadja a törvények primátusát, kötelező erejét. Ezzel szemben állóként vette számba Nizsalovszky a szabadjogi iskolát és a Kelsen-féle tiszta jogtant, amelyek más premisszákból (például a jogszabályok történeti értelmezésének primátusa helyett az objektív értelmezésből) indulnak ki, és például az utóbbi képviselői (Kelsen, Sanders stb.) odáig is eljutnak, hogy vitatják a jogtudomány gyakorlati feladatát, a jog fejlesztését is.⁶⁶

Az előadás (és a tanulmány) utolsó részében aztán a fenti iskolákat a magyar jogtudomány szempontjából értékelte, és akként foglalt állást, hogy

„sem a szabad jogi iskola, sem a Kelsen-féle jogtan követése nem alkalmas a magyar magánjog vagy a kereskedelmi jog művelési eszközéül. [...] A jogtudománynak csak akkor van önálló létjogosultsága, ha alkalmazott tudományként áll fenn, egyébként semmi egyéb nem lehet, mint a filozófia rendszerének egy fejezete.”⁶⁷

Nem kapcsolódhatna jobban semmi máshoz Barta Judit előadása, amelyben a helyes jogi szabályozás célhoz, érdekekhez kötöttségét jelenítette meg, mint az érdeket a jogi szabályozás középpontjába állító, most említett Nizsalovszky-tanulmányhoz. Ahogyan az előadásban is elhangzott, a jogi szabályozás akkor megfelelő, ha mozgatóját a gazdasági és a társadalmi érdekek adják, ha a szabályozás igazodik az igényekhez, azokra reflektál – a megfelelő garanciák megtartása mellett.⁶⁸

HUMÁNUM ÉS EMBERI TARTÁS

A negyedik értékkör, amelyet Nizsalovszky Endre életművének bemutatásához kijelöltem, mély embersége, tartása és kitartása, az elveihez való töretlen hűség, amely – minden eddig felhozott példa mellett – leginkább

⁶⁶ NIZSALOVSZKY 1933b: 419–420. és 425–427.

⁶⁷ NIZSALOVSZKY 1933b: 428.

⁶⁸ Vö. BARTA 2014; BARTA 2025, BARTA 2026: 95–121.

az 1956. október 22-i eseményekben, illetve azok következményeiben jelenik meg.

De még mielőtt e kérdéskörre térnénk, hadd említsek meg két (akár mai aktualitással is bíró) kisebb Nizsalovszky-tanulmányt, amelyek tárgya – látszatra – teljesen semleges, egy apró, gyakorlati kérdés, a jogszabályok hatályossága 1931-ben. A két írás a nagy háború következményeihez kapcsolódik. Ez a tárgy azért lehetett jogkérdések keletkezésének melegágya, mert az alapvetően az 1912. évi LXIII. törvénycikken alapuló felhatalmazással a kormány rendeleti úton szabályozott bizonyos magánjogi jogviszonyokat is, amelyek a háborús helyzet elmúltával törvényi rendezést igényeltek volna, ám ez addig még nem történt meg. Ezért merülhetett fel kérdésként: hatályban lehetnek-e még egyáltalán a rendeletek akkor, amikor az azok alkalmazására indító kényszerhelyzet már régen nem áll fenn. E tekintetben a jogalkalmazók sem láttak mindig tisztán, hiszen a kormány különféle felhatalmazások folytán maga dönthette el, mit tart még hatályban, és mit nem, illetve bizonyos rendeletek hatályát meghosszabbíthatta, de akár azokat – törvényi rendezés hiányában – még 1922–23-ban (sőt, akár később is) módosíthatta. Ebben a körben igyekezett tiszta képet festeni Nizsalovszky *A mezőgazdasági haszonbérletekről szóló rendelet hatályossága*⁶⁹ című nagyobb, valamint a *Hatályosak-e a részletügyi rendeletek?*⁷⁰ című kisebb közleményében. A jogalkalmazói nehézséget az jelentette, hogy az 1912. évi LXIII. törvénycikk módosításai során a kormány arra kapott felhatalmazást, hogy a háborút követő egy év elteltével a kivételes hatalom alapján tett intézkedéseket helyezze hatályon kívül.⁷¹ Mivel nem volt szó automatikus hatályvesztésről, ebből az következett, hogy amennyiben a kormány nem tett eleget derogációs kötelezettségének, ugyan mulasztást követett el, de a rendeletek továbbra is hatályban maradtak. Még bonyolultabb lett a helyzet azzal a rendelkezéssel, hogy azon rendeleteket, amelyek a háború alatt a felhatalmazás alapján keletkeztek, ha szükséges, a kormány a törvényhozás további intézkedéséig a kivételes hatalom megszűnése után

⁶⁹ NIZSALOVSKY 1931c.

⁷⁰ NIZSALOVSKY 1931d.

⁷¹ A háború esetére szóló kivételes hatalom idejének meghosszabbításáról szóló 1920. évi VI. törvénycikk 1. § (3) bekezdés.

is hatályban tarthatta, s a szükséghez képest módosíthatta és kiegészíthette.⁷² Ez a rendelkezés képezte az alapját a minisztérium törvényjavaslatának, amely azonban nem közvetlenül a mezőgazdasági haszonbérletek új törvényi formában való anyagi jogi szabályozására irányult, csupán arra, hogy a meglevő rendeletet módosítsa és egységes szerkezetbe foglalja. Ez tette kétségesse egyes kortársak szemében a rendelet (és a minisztériumi eljárás) alkotmányosságát, és ezért kellett védelmébe vennie azt Nizsalovszkynak.

Ami egyetemi karrierjének további lépcsőfokait illeti: 1934-ben a Műegyetem Közgazdaságtudományi Karára, majd 1938-ban a budapesti – akkor Pázmány Péter, ma Eötvös Loránd nevét viselő – Tudományegyetemre került, ahol (amint már szó volt róla) előbb polgári törvénykezési jogot, majd anyagi magánjogot oktatott, és fényes szakmai karriert futott be. A megüresedett tanszékeket mindig pályázat nélkül, kari meghívás alapján nyerte el.⁷³ 1939-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 1954-ben rendes tagjává választották. Az 1939-es tagajánlást a kor jogtudományának legkiválóbbjai: Angyal Pál, Kolosváry Bálint és Illés József rendes tagok, Tomcsányi Móric, Kuncz Ödön, Szladits Károly és Menyhárház Gáspár levelező tagok jegyezték. A méltatás összegző megállapításai szerint „Nizsalovszky a modern magyar magánjogi tudománynak egyik legkiforrottabb és legmélyebben szántó képviselője. Tudományos egyéniségét és tudományos alkotásait színessé, sokoldalúvá és emelkedetté teszik fejlett írói vénája, nagy általános műveltsége és mélységes erkölcsi érzéke.”⁷⁴

Az 1950-es években tudományos munkáját egyre több kritika érte: támadták, mint „burzsoá értékeket” valló „régí tudóst, aki bekapcsolódik az új életbe”. Ez az új értékelés jelent meg a Szladits és Fogarasi Károly által 1954-ben írott jellemzésében is.⁷⁵ A támadások időnként egészen erősen érték Nizsalovszkyt, de elveit ezek ellenére sem adta fel, sőt, szakmai (és emberi) súlya akkor erősödött meg, amikor – Nagy Imre szerepvállalásával egyidejűleg – egyre kritikusabban nyilatkozott meg a jogi, politikai és tudományos közállapotokról. 1956-ban megválasztották az Állam- és Jogtudományi

⁷² 1920. évi VI. törvény cikk 2. §.

⁷³ MÁDL 1994: 16.

⁷⁴ *Tagajánlások 1939-ben 1939: 27–30. (II/A alosztály).*

⁷⁵ MÁDL 1994: 17.

Bizottság elnökének, s e bizottság egyik vitaülésén mondta el azt a reformbeszédet, amelyben kifejtette álláspontját az aktuális tudománypolitikáról, és amely a későbbi meghurcoltatásának is alapjául szolgált.⁷⁶ Az '56-os eseményekben az Akadémián vállalt részt, az egyetemen különösebben nem, hiszen – amint önéletrajzában írta – az MTA elnökének és főtítkárának november 2-i visszavonulása után az Ideiglenes Intéző Bizottság több tagja kérte, hogy segítsen „a jobbratolódás megakadályozásában”.⁷⁷ Ekkor – ahogyan Mádl Ferenc fogalmazott – „mint mérsékelt tudóst” az Akadémia főtítkárává választották.⁷⁸ (Az Akadémia elnökségére ekkor Kodály Zoltánt kérték fel.) Az Akadémia képviselőjében másnap a rádióban felolvasott nyilatkozat az egyik alapja lett politikai üldözésének. Ezzel kapcsolatban olyan vádak emeltek ellene, mint hogy „állást foglalt az ellenforradalom mellett”, „lépéseket tett az Akadémia tanácskozó tagjainak rehabilitációja érdekében”, „jóval később az Akadémia elnökségébe volt forradalmi bizottsági tagokat juttatott be”.⁷⁹

Az MTA Állam- és Jogtudományi Bizottságában 1956. október 22-én elhangzott beszéde (amelyben például hibának nevezte a szakirodalomban a sok marxista–leninista tétel ismételtetését, általánosságban szólt a tudomány szabadsága mellett, szemben a dogmák iránti adminisztratív intézkedésekkel is követelt engedelmességgel, szót emelt a korábban, a kommunisták által politikai okokból bebörtönzött, mellőzött, meghurcolt tudósok helyzetének javításáért, és úgy fogalmazott, hogy „[a] szocialista törvényesség elméletének kidolgozásánál sürgősebb feladat az igazságtalannul elítéltek [...] kártalanítása”⁸⁰) volt a másik cselekménye, amely alapot szolgáltatott arra, hogy megfoszthassák a tudományos életben és az oktatói pályán elért valamennyi címétől és rangjától. A fegyelmi eljárásra vonatkozó

⁷⁶ Mádl Ferenc visszaemlékezése szerint a beszéd október 22-én (de mindenképp a 23-ai események előtt) hangzott el. MÁDL 1994: 17.

⁷⁷ Akadémiai Levéltár, Személyi anyag, Önéletrajz, 3.

⁷⁸ MÁDL 1994: 17. Az *Új magyar életrajzi lexikon* szerint titkárrá választására 1956. október 23-án került sor, a funkció betöltésének végső dátumát pedig a lexikon nem hozza („nov.?”). MARKÓ et al. 2002: 1082.

⁷⁹ Idézi MÁDL 1994: 22.

⁸⁰ Idézi MÁDL 1994: 20–21.

adatokat az 1957. szeptemberi eltávolításig részletesen közli tanulmányaiban Mádl Ferenc és Kézdi György.⁸¹ Utóbbi idézi Szigeti Józsefnek, az oktatásiügyi miniszter első helyettesének az MSZMP Intéző Bizottsága részére 1957 áprilisában készített összesítését, amely az eljárás alá vont Nizsalovszkyt így jellemezte:

„Az egyetemi tanácsüléseken a leghatározottabban exponálta magát, november 4-e után is az [...] egy párt irányító tevékenységének érvényesülése [...] ellen. Az autonómia kérdését összekapcsolta a párt kérdésével olyan formában, hogy egy párt irányítása az autonómia rovására megy, és azt akadályozza. Az Actio Chatolice (sic!) volt tagja, a klerikális szellem képviselője.”⁸²

1957 szeptemberében a katedráját vették el,⁸³ decemberben pedig – a jogtudomány szerepéről tartott ugyanezen előadására tekintettel – azt mondták ki, hogy „az ellenforradalmi események idején tanúsított magatartása folytán méltatlan az akadémiai tisztségekre és az Akadémia akár belföldön, akár külföldön való képviselőtére”.⁸⁴ Tehát a tudományos életben és az oktatói pályán elért valamennyi címétől és rangjától megfosztották, valamennyi társadalmi és közéleti tisztsége megszűnt. A fegyelmi elbocsátás jogkövetkezményei alól 1962-ben mentesítették ugyan, ám az egyetemi katedrára ekkor sem hívták vissza.

Ezt követően az oktatásból kiszorult, csak lakásán fogadott tanítványokat szakmai beszélgetésekre.⁸⁵ És már „csak” dolgozott: jelentős része volt a Polgári törvénykönyv novellájának előkészítésében, továbbá számolhatatlanul jelentek meg tanulmányai, és több jelentős könyve is – magyarul és angol nyelvre fordítva. Így teljesítette be Tóth Lajos és Marton Géza jóvendölését,⁸⁶ és gazdagította valóban értékes eredményekkel, „jeles dolgozatokkal” jogi irodalmunkat. Annak ellenére, hogy már az 1920–30-as években „korán

⁸¹ MÁDL 1994; KÉZDI 2000.

⁸² KÉZDI 2000: 9.

⁸³ Azonnali hatályú elbocsátására 1957. szeptember 23-án került sor.

⁸⁴ MÁDL 1994: 21–22.

⁸⁵ MÁDL 1994: 14–15.

⁸⁶ TÓTH 1929: 8; MARTON 1929: 8.

szerzett” súlyos, krónikus betegségét is emlegetik a források,⁸⁷ hosszú és eredményes életpályát mondhatott magáénak, amely 83. életévében, 1976. november 19-én ért véget.

A humánus és az emberi tartás volt az, ami Nizsalovszky Endrét hivatalos mellőzése ellenére is a tudomány élvonalában tartotta. Az 1960-as évektől már fokozatosan engedték publikálni, és élete utolsó 15 éve – az egyetemi katedra fájó hiánya és a köztisztviselésekre való megválasztás lehetetlensége mellett is – ismét termékeny alkotó periódus volt. Ahogyan Mádl Ferenc fogalmazott: ekkor zárándokolt barátainak, tanítványainak hosszú sora állandóan hozzá, háza szinte sosem volt üres. Egyik kerek születésnapját – tanítványainak, tisztelőinek, barátainak nagy száma miatt – az akkori Európa Étteremben százak ünnepelték. Semmilyen formális hatalma nem volt, de körülötte mindenki érezte a tudást, az értéket, a szeretetet és elismerést láthatatlan erejét.⁸⁸

Megalkuvást nem ismerő magatartása és emberi tartása tette a politika célkeresztjébe, és épp ezt nem tűrte el neki a hatalom. Azt viszont a politikum is felismerte, hogy szakmai tudására, kodifikációs ismereteire szükség van. Így aztán a háttérben dolgozhatott. Joggal tette fel Görög Márta előadásában a kérdést: Vajon miért nem emlegetjük őt az 1959-es Polgári törvénykönyv vagy annak 1977-es novellája megalkotásával összefüggésben?⁸⁹ Harmathy Attila⁹⁰ és Vékás Lajos⁹¹ munkáiban olvashatunk a tényleges súlyáról, szerepéről, de formálisan semmilyen megbízást nem kaphatott. Pedig az 1928-as kodifikációból megvoltak a maga ismeretei, tapasztalatai, és a jelen tanulmány előző fejezeteiben hozott példák is azt igazolják – amire Vékás Lajos tavalyi konferenciához kapcsolódó tanulmánya is utal –, hogy számos munkájához vissza lehet, a 2000-es évek eleji kodifikációs hullámban is vissza lehetett nyúlni: a zálogjogról vallott felfogásához, az idegen dologbeli jogokról (korlátolt dologi jogokról) módszeresen felépített tanához. Hasonlóképpen

⁸⁷ EÖRSI 1977: 313, 314.

⁸⁸ MÁDL 1994: 18.

⁸⁹ Görög Márta *Evidenciák és tendenciák a személyiségi jogvédelemben* című előadása a 2025. évi Nizsalovszky Magánjogi Kollokviumon (Gyula, 2025. szeptember 25.).

⁹⁰ HARMATHY 2021b: 474.

⁹¹ VÉKÁS 2025: 28–29; 2019: 98.

az új polgári perrendtartási törvény kapcsán napjaink perjogászhai is nyugodtan elővehetik a Magyary Géza – Nizsalovszky Endre által írt, vagy akár az (id.) Bacsó Jenő-féle perjogi tankönyveket, kézikönyveket is, hiszen a visszatérő jogintézmények⁹² kapcsán bizony sokat lehet a múltból tanulni. Ahogyan – talán az előző gondolat ellenpontjaként – szintén Görög Márta előadásához kapcsolódva kell megállapítanunk azt is, hogy a jogtudomány örök mozgásban van, és Nizsalovszky zsenijét mutatja meg, hogy még idős korában is új utakra mert lépni: például az orvostudomány és a biológia fejlődésének hatását kutatta a jogban.

* * *

Végezetül térjünk vissza három villanás erejéig a tudós Nizsalovszky jellemzéseire!

A kari tanács 1917-ben, amikor Bernolák Nándor a fiatal törvényszéki jegyző *sub auspiciis Regis* doktorrá avatását kezdeményezte, a következő szavakkal kérelmezte Nizsalovszky kiténtetését:

„mert Nizsalovszky Endre [...] nem csak minden jogi vizsgálatát és szigorlatát tette le egyhangú kiténtetéssel, hanem úgy vizsgálatai alkalmából, mint különböző alkalmakkor tartott előadásain és »A motívumok tanáról« készített doktori értekezésében [...] kimagasló tehetségről, fejlett ítélőképességről, ernyedetlen szorgalmáról és a tudomány iránt táplált [...] rendkívüli lelkesedésről tett bizonyosságot [...]»⁹³

A pályatársak pedig így értékelték személyiségét: történelmi helyzete, tehetsége, bámulatos szorgalma, nagy műveltsége, mélyen gyökerező európai világnézeti értékrendje, a közért való felelősség és a jót tenni akarás belső kényszere, „a gondolkodás kimagasló átfogó képessége”, a korokat átívelő

⁹² MAYER-MALY 1971.

⁹³ Kari Jegyzőkönyv az 1917. szeptember 20-án tartott ülésről, 4. sz., HU-MNL-HBVL VIII. 7/a 4. kötet. Vö. BALOGH 2018: 28.

reneszánsz tudósi alkata, „az örökké általános értékeket kereső humaniz-musa”⁹⁴ predesztinálta a magas színvonalú alkotásra.

Végül a jog lényegéről, a jogtudomány – és a jogoktatás – feladatáról írott *ars poetikus* sorai pedig a következőképp tanúskodnak az egész életében követett szakmai értékekről:

„[T]isztában kell lennünk azzal is, hogy tanítványainkat az élet számára neveljük [...] . A gyakorlati élettel kapcsolatban nem álló elmélkedésekben találhatunk logikai örömet, szellemi gyönyörűséget, de ezen az úton nem tölthetjük be azt az igazi hivatásunkat, hogy az ügyvéd, a bíró előtt haladva olyan eszköz- zökkel és olyan helyeken törjünk utat, amilyen eszközökkel és ahol a konkrét ügyek intézésével elfoglalt gyakorlati ember tőlünk várja a kezdeményezést, az útbaigazítást.”⁹⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1931-32. tanévről* (1933). Debrecen: Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda.
- A debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1933-34. tanévről* (1934). Debrecen: Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda.
- BALOGH Judit (2006): Nizsalovszky Endre 1894–1976. Kereskedelmi és váltójog. In P. SZABÓ Béla szerk. (2006): *A Debreceni Egyetem jogtanárai (1914–1949)*. II. kötet. Debrecen: DE ÁJK, 71–141.
- BALOGH Judit (2018): Nizsalovszky Endre habilitációja a Debreceni Tudományegyetemen (1929). In GOSZTONYI Gergely – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Jogtörténeti Parerga II. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest: ELTE Eötvös, 27–33.
- BALOGH Judit (2023): A Kúria jogfejlesztő tevékenysége. A jogegységre irányuló törek- vés megjelenése a Planum Tabularétól a jogegységi tanácsok 1912. évi felállításáig. In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *300 éves a Kúria*. Budapest: Kúria, 142–156.
- BARTA Judit (2014): A kivitelezési és tervezési szerződések új magánjogi szabályozásának társadalmi gazdasági hatásai. In SZALMA József (szerk.): *A Magyar Tudomány Napja a Délvidéken 2013*. Újvidék: Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 184–206.

⁹⁴ SZÉKELY 1986: 571; MÁDL 1994: 19.

⁹⁵ NIZSALOVSKY 1933b: 428.

- BARTA Judit (2025): A szerződési-szerződéskötési, partnerválasztási szabadság a magyar építészetről szóló törvény és végrehajtási rendeletei tükrében. *Magyar Jog*, 72(12), 735–740.
- BARTA Judit (2026): Az építési beruházás költségkeretének meghatározása és betartásának jogkérdései az építészeti-műszaki tervezés körében. In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II*. Budapest: Ludovika, 95–121.
- BENKE József (2021): „Becsüld meg biz’ a mestereket!” – Módszertani és historiográfiai gondolatok Vékás Lajos tudománytörténeti könyve nyomán. *Állam- és Jogtudomány*, 62(3), 3–26.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (2012): A Kúria döntvényalkotási joga. *Jogtörténeti Szemle*, 27(2), 2–13.
- DZSULA Marianna (2026): A sérelemdíj a Kúria gyakorlatában. In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II*. Budapest: Ludovika, 123–151.
- EÖRSI Gyula (1977): Nizsalovszky Endre (1894–1976). *Magyar Tudomány*, 22(4), 313–315.
- HARMATHY Attila (2021a): Nizsalovszky Endre (1894–1976), a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. In HAMZA Gábor (szerk.): *Portrék a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól*. I. kötet. Budapest: Akadémiai, 256–259.
- HARMATHY Attila (2021b): Szilánkok a polgári jogi kodifikáció történetéből. In PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére. Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest: Ludovika, 467–477.
- HOLLÓSI Gábor (2007): *A debreceni Jog- és Államtudományi Kar története (1914–1949)*. Debrecen: szerzői kiadás.
- KISS György (2026): Az általános szerződési feltételek alkalmazhatósága a munkajogban. In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II*. Budapest: Ludovika, 15–61.
- MÁDL Ferenc (1994): Nizsalovszky Endre. Arcképvázlat születésének centenáriumán. In MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Emlékkönyv Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára*. Budapest: ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszéke és Nemzetközi Magánjogi Tanszéke, 13–30.
- MÁDL Ferenc (2001): Nizsalovszky Endre (1894–1976). In HAMZA Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok*. II. kötet. Budapest: Professzorok Háza, 129–146.
- MARKÓ László et al. szerk. (2002): *Új magyar életrajzi lexikon*. IV. kötet. Budapest: Helikon.
- MARTON Géza – TÓTH Lajos (1929): *Egyetemi nyilvános rendes tanárok bíráló jelentései Dr. Nizsalovszky Endre igazságügyi miniszteri osztálytanácsosnak a debreceni m. kir. Tiszta István Tudományegyetem jog- és államtudományi karán a magyar magánjogból kért képzése tárgyában benyújtott dolgozatairól*. Debrecen: [k. n.].
- MAYER-MALY, Theo (1971): Die Wiederkehr von Rechtsfiguren. *Juristenzeitung*, 26(1), 1–3.
- NIZALOWSKI Attila (2001): Nizsalovszky Endre: Dologi jog – egy régi törvénytár mai tanulságai. *Magyar Jog*, 48(5), 316–320.
- NIZSALOVSKY Endre (1916): Bosznia és Hercegovina közjogi helyzete. *Az Egyetem*, 1916. január, 1–8. és 1916. március, 1–9.

- NIZSALOVSZKY Endre (1917): *A motívumok tana és értékesítése a magyar Btk. általános részének tervezeteiben – Tanulmány az anyagi büntetőjogból*. Jogtudori értekezés. Debrecen: Debreceni m. kir. Tudományegyetem.
- NIZSALOVSZKY Endre (1924): A valorizáció mint törvényalkotási probléma egyes külföldi államokban. *Jogállam*, 23(9–10), 467–481.
- NIZSALOVSZKY Endre (1925a): A csendes társaság és a kereskedelmi törvény revíziója. *Kereskedelmi Jog*, 22(9), 117–120.
- NIZSALOVSZKY Endre (1925b): Néhány szó a jelzálogról szóló törvényjavaslatról. *Kereskedelmi Jog*, 22(6), 81–83.
- NIZSALOVSZKY Endre (1925c): A valorizáció, mint törvényalkotási probléma egyes külföldi államokban. A lengyel rendelet. Danzig. *Jogállam*, 24(1–2), 45–58.
- NIZSALOVSZKY Endre (1925d): A valorizációs javaslat – jogi szempontból. *Kereskedelmi jog*, 22(11), 145–148.
- NIZSALOVSZKY Endre (1930a): Dr. Tóth Lajos egyetemi tanár: Magyar magánjog. Dologi jog. (Könyvismertetés). *Magyar Jogi Szemle*, 11(5), 186–191.
- NIZSALOVSZKY Endre (1930b): Külön kielégítési jog a jelzálogjog tartozékaira. *Hitelvédelem*, 5, 219–221.
- NIZSALOVSZKY Endre (1931a): Nehéz problémák az eltűnt férj, az „özvegye” és az utóbb született gyermek körül. *Pesti Napló*, 82(75), 10.
- NIZSALOVSZKY Endre (1931b): A látszat a jogban. *Debreceni Szemle*, 5(5), 214–229.
- NIZSALOVSZKY Endre (1931c): A mezőgazdasági haszonbérletekről szóló rendelet hatálya. *Jogállam*, 30(7–8), 301–311.
- NIZSALOVSZKY Endre (1931d): Hatályosak-e a részletügyi rendeletek? *Kereskedelmi Jog*, 28(3), 76–77.
- NIZSALOVSZKY Endre (1932): Néhány adalék a holtaknyilvánítás házassági jogi hatályának kérdéséhez. *Polgári Jog*, 8(5), 143–156.
- NIZSALOVSZKY Endre (1933a): Dr. Tóth Lajos egyetemi tanár: Magyar magánjog. Öröklési jog. (Könyvismertetés). *Magyar Jogi Szemle*, 14(1), 25–30.
- NIZSALOVSZKY Endre (1933b): A fogalomkutató és az érdekkutató jogtudomány. *Debreceni Szemle*, 7(9), 341–355. és 418–432.
- NIZSALOVSZKY Endre (1942): *Az alanyi magánjog és a perjog*. Budapest: MTA.
- NIZSALOVSZKY Endre (1946): Ítélet és igazság. In CZEGLÉDY Sándor et al.: *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*. Debrecen: Debrecen sz. kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, 364–388.
- NIZSALOVSZKY Endre et al. szerk. (1931): *Grill-féle Új Döntvénytár. XIII. kötet. 1929–1930*. Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- PAULOVICS Anita (2010): A jogerő kérdése a perjogtudományban és a közigazgatásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 5(1), 40–57.
- P. SZABÓ Béla – MADAI Sándor szerk. (2002): *A Debreceni Tudományegyetem jogász rektorai (1915–1947)*. Debrecen: DE ÁJK.

- P. SZABÓ Béla – MADAI Sándor szerk. (2004): *A Debreceni Tudományegyetem jogtanárai (1914–1949)*. Debrecen: DE ÁJK.
- P. SZABÓ Béla szerk. (2006): *A Debreceni Egyetem jogtanárai (1914–1949)*. II. kötet. Debrecen: DE ÁJK.
- P. SZABÓ Béla szerk. (2014): *„Ernyedetlen szorgalommal...” A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949)*. Debrecen: DE ÁJK.
- Tagajánlások 1939-ben* (1939). Kézirat. Budapest: MTA.
- VARGA Réka (2026): A nemzetközi jog hatása a magánjogra: elmosódott határvonal? In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium II*. Budapest: Ludovika, 63–93.
- VÉKÁS Lajos (2019): *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. Budapest: HVG-ORAC.
- VÉKÁS Lajos (2025): Nizsalovszky Endre tudományos hagyatéka és mai magánjogunk. In AUER Ádám (szerk.): *Nizsalovszky Magánjogi Kollokvium I*. Budapest: Ludovika, 23–43.

Levéltári források

- A debreceni m. kir. Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának jegyzőkönyve [Kari jegyzőkönyv]. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára [HU-MNL-HBVL] VIII. 7/a. 4., 18., 19., 20. kötet.
- Akadémiai Levéltár [MTA RAL], Személyi anyag, Önéletrajz.
- Dr. Tóth Lajos előterjesztése a kari tanács tanszéketöltésre kiküldött bizottsága előtt. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára [HU-MNL-HBVL] VIII. 7. 7. doboz, 372/1929-30. sz. irat.